

УДК 33.073.52:336.25

*Б. О. Шевченко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри політекономії,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
ORCID ID: 0000-0002-3952-5205*

*Т. А. Непокупна,
к. е. н., доцент, доцент кафедри політекономії,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
ORCID ID: 0000-0002-4688-5954*

*Л. І. Яковенко,
д. е. н., професор, професор кафедри політекономії,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
ORCID ID: 0000-0003-4512-7411*

*С. В. Степаненко,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри політекономії,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
ORCID ID: 0000-0002-1524-2577*

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.3.25

ВІДОБРАЖЕННЯ ЛОГІКИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ СУТНОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ У ВИМОГАХ ДО ОБЛІКУ ЗА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

*B. Shevchenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Political Economy,
Poltava National V. G. Korolenko Pedagogical University*

*T. Nepokupna,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Political Economy,
Poltava National V. G. Korolenko Pedagogical University*

*L. Yakovenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Political Economy,
Poltava National V. G. Korolenko Pedagogical University*

*S. Stepanenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Political Economy,
Poltava National V. G. Korolenko Pedagogical University*

REFLECTION OF THE LOGIC OF ECONOMIC ANALYSIS OF THE ESSENCE OF ECONOMIC OPERATIONS IN THE REQUIREMENTS FOR ACCOUNTING ACCORDING TO INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS

У статті розкрито економічний зміст вибору методів обліку як інструментів відображення економічної сутності функціонування підприємства за обраною бізнес-моделлю формування доходу. З'ясовано логіку використання у фінансовій звітності методу амортизації як універсального засобу, що через використання відсоткового інструменту дозволяє оптимально вирішити ключові питання обліку. Розкрито природу банківських комісій як відсоткового доходу, який через вимоги МСФЗ має амортизуватися, тим самим збільшуючи ефективну ставку за позицією. Через розкриття сутності вимог МСФЗ до обліку хеджування з'ясовано економічний зміст процедури визнання відносин хеджування ефективними і неефективними. Зроблено висновок

про те, що бухгалтерська звітність, що побудована у відповідності до принципів і вимог МСФЗ, висвітлює економічну сутність бізнесу як суб'єкта аналізу і розкриває філософський зміст господарської діяльності.

The modern Ukrainian accounting system is a unique structure that is the result of a creative synthesis of national business traditions and international standards. Of all the world's accounting models, International Financial Reporting Standards (IFRS) have been selected as the standard for domestic accounting. However, the problems of contextual interpretation of accounting methods in the analysis of the economic essence of business transactions, namely — highlighting the logic of reflecting the economic essence of business transactions in the requirements for accounting under international financial reporting, determined the relevance of the chosen topic.

The article reveals the economic content of the choice of accounting methods: at amortized cost or at fair value through profit or loss estimates. They are presented as tools to reflect the economic essence of the enterprise according to one of the chosen business model of income generation: income is generated over time; income is generated as a result of transactions for the sale of assets. It is shown that the vast majority of enterprises in the manufacturing sector and in the field of financial asset management correspond to the first group of business models. The logic of using the depreciation method in financial reporting as a universal tool, which through the use of interest rate instruments allows you to optimally address key accounting issues: where to show financial results and how it works. The nature of bank commissions as interest income, which due to the requirements of IFRS for accounting should be depreciated thereby increasing the effective interest rate on the loan. The disclosure of the nature of the requirements of IFRS for hedge accounting has clarified the economic content of procedures for recognizing hedging relationships as effective and ineffective. It is concluded that the financial statements, prepared in accordance with the principles and requirements of International Financial Reporting Standards (IFRS), highlight the living essence of business as a subject of analysis and reveal the philosophical content of economic activity.

Ключові слова: стандарти бухгалтерського обліку, методи обліку, завдання бухгалтерського обліку, господарські операції, економічний аналіз.

Key words: accounting standards, accounting methods, accounting tasks, business operations, economic analysis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Змістовний економічний аналіз, прогнозування, і, відповідно, прийняття адекватних управлінських рішень на будь-якому рівні їх здійснення неможливі без належного інформаційного забезпечення. Значна частина управлінських рішень приймаються на основі інформації бухгалтерської (фінансової) звітності, що розглядається як один із ключових інформаційних компонентів управління бізнесом, забезпечення належного контролю господарської діяльності, оцінювання її результатів.

Сучасна українська система бухгалтерського обліку є унікальною структурою, що виступає результатом творчого синтезу національних традицій господарювання і міжнародних стандартів. З усіх світових моделей бухгалтерського обліку як стандарт для вітчизняного обліку обрано міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ). Цей вибір законодавчо закріплений Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" та низкою наказів і постанов Міністерства фінансів України. В них зазначено, що міжнародні стандарти фінансової звітності — це прий-

няті Радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку документи, якими визначено порядок складання фінансової звітності [1]. І Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", і розпорядчі документи Міністерства фінансів України, і стандарти бухгалтерського обліку містять положення, які адаптують вітчизняну практику до світових стандартів, розширюють інформаційні можливості, оптимізують методичку і зменшують трудомісткість облікової діяльності. Водночас деякі аспекти цих положень потребують уточнення і з'ясування економічного змісту їх контекстного трактування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Формування й застосування принципів бухгалтерського обліку взагалі та принципів міжнародного стандарту фінансової звітності зокрема у своїх працях досліджували такі вітчизняні й зарубіжні фахівці: Н. Генералова, Л. Кук, П. Хорга, Ф. Лука, Д. Берардіно, А. Озеран, Т. Осадча, С. Бардаш, О. Рожнова, Р. Хейс і К. Бейкер та інші.

Проте розвиток бухгалтерського обліку на сучасному етапі, проблеми імплементації положень МСФЗ у ос-

Таблиця 1. Методи обліку результатів функціонування бізнес-моделі

Відображення фінансового результату	Вимоги і смисли МСФЗ [2, МСБО 1, п. 7]
Фінансовий результат від звичайної діяльності: – прибутки і збитки (PL)	«... загальний дохід за вирахуванням витрат за винятком компонентів іншого сукупного доходу» [2, МСБО 1, п. 7]
Фінансовий результат від «незвичайної діяльності»: – інший сукупний дохід (OCI)	– приріст вартості від переоцінки [2, МСБО 16, 38]; – переоцінка програм зі встановленими виплатами [2, МСБО 19]; – результат переведення результатів та фінансового стану закордонних господарських одиниць в іншу валюту [2, МСБО 21]; – ефективна частина хеджу (резерв хеджування грошових потоків); – зміна вартості опціонів за перебігом часу; – зміна вартості форвардних елементів

подарську практику у цілому і невирішеність проблеми контекстного трактування методів обліку в аналізі економічної сутності господарських операцій зокрема, зумовили необхідність проведення нашого дослідження, більш глибокого аналізу й відповідного теоретичного обґрунтування наявної проблеми.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є висвітлення логіки відображення економічної суті господарських операцій у вимогах до обліку і фінансової звітності за міжнародними стандартами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою обліку є відображення наявних у підприємства інструментів (як фінансових, так і нефінансових) у доречний і корисний спосіб, для того щоб користувач звітності мав можливість сформулювати об'єктивне судження щодо оцінки сум, строків і невизначеності грошових потоків суб'єкта господарювання [2, МСФЗ 9, п. 1.1]. Саме ця інформація вкрай необхідна для організації та забезпечення ефективності процесів і процедур управління підприємством у економічних аспектах його діяльності.

Принципова особливість міжнародних стандартів фінансової звітності полягає у тому, що при опрацюванні звітності вони рекомендують спиратися не на юридичні норми, а на економічні реалії. Таке положення знайшло відображення в одному з принципів організації обліку як принцип превалювання сутності над формою. Ідея привнесення в практику бухгалтерського обліку концепції (доктрини /принципу /правила) превалювання сутності над формою (або пріоритету змісту над формою, або "сутність проти форми" — "substance versus form") належить англо-американській обліковій школі, ідеї якої лягли в основу МСФЗ, які дали набути значного поширення у світі, зокрема і в нашій країні. Концепція превалювання сутності над формою — це підхід до кваліфікації фактів господарських операцій, при якому бухгалтер, приймаючи рішення про відображення операції або події, повинен насамперед керуватися економічною сутністю (змістом) відображуваного факту, а не його юридичним оформленням, і у разі, якщо буде виявлено суперечність між ними, він повинен на-

дати перевагу сутності (змісту), а не формі [3]. Тобто мова має йти про те, що методи обліку мають відображати економічну сутність господарських операцій, розкривати логіку отримання прибутку як кінцевої мети функціонування обраної бізнес-моделі.

Саме поняття бізнес-моделі утворює основу сучасних підходів до організації обліку і формування інформативної звітності [4, с. 20.]. Відповідно до класичного визначення, бізнес-модель — це втілення логіки отримання прибутку. Вона визначає вибір методології, що має застосовуватися у процесах вибору й оцінки інструментів, розрахунку і контролю ризиків, адекватного їх відображення у звітності [2, МСФЗ 9, п. 4.1.1]. Введення поняття бізнес-моделі до категоріального апарату методології організації фінансової звітності

ми оцінюємо як намагання підвищити рівень об'єктивності усіх форм звітності, відновити довіру до їх змісту і, по суті, виступає реалізацією принципів, що були проголошені президентом компанії PWC Семюелом А. Діпіазою-молодшим і професором Гарвардської школи бізнесу Робертом Дж. Екклзом у їхній праці "Майбутнє корпоративної звітності" [5]. Згадані автори наполягають на тому, що зовнішня звітність має вирішувати такі завдання:

- моделювання зовнішньої звітності за зразком внутрішньої;
- можливість ідентифікації і верифікації інформації зацікавленими сторонами;
- акумулювання і розкриття інформації із зовнішніх джерел важливої для аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства;
- розкриття інформації щодо реального економічного об'єкту;
- забезпечення можливості порівняльної оцінки ризиків і затрат відносно вигод.

У прагненні забезпечити зазначені вимоги до звітності слід бути свідомим того, що у реальному бізнес-середовищі будь-яке підприємство функціонує у рамках однієї з двох груп бізнес-моделей:

1. Доход формується за перебігом часу: "Часова вартість грошей є складовою процентів, що передбачає компенсацію лише за перебіг часу" [2, МСФЗ 9, п. Б4.1.9А].
2. Доход формується як результат здійснення операцій з продажу активів.

Цим групам відповідають методи обліку: за амортизованою вартістю або за справедливою вартістю через оцінки прибутку або збитку. Фінансовий результат усього, що не відповідає умовам нормального перебігу бізнес-процесів підлягає обліку за справедливою вартістю через інший сукупний дохід (таблиця 1).

Переважає більшість видів і форм економічної діяльності суб'єктів господарювання з управління фінансовими активами відповідають першій групі бізнес-моделей. Так, більша частина балансу банку містить такі операції, що передбачають відшкодування часу. Саме тому у середньовічній Європі такі операції засуджувалися і церквою, і суспільством. Так, канон *palea Ejiсіens* від V ст., відомий як Декрет Граціана, що увійшов до канонічного кодексу Католиць-

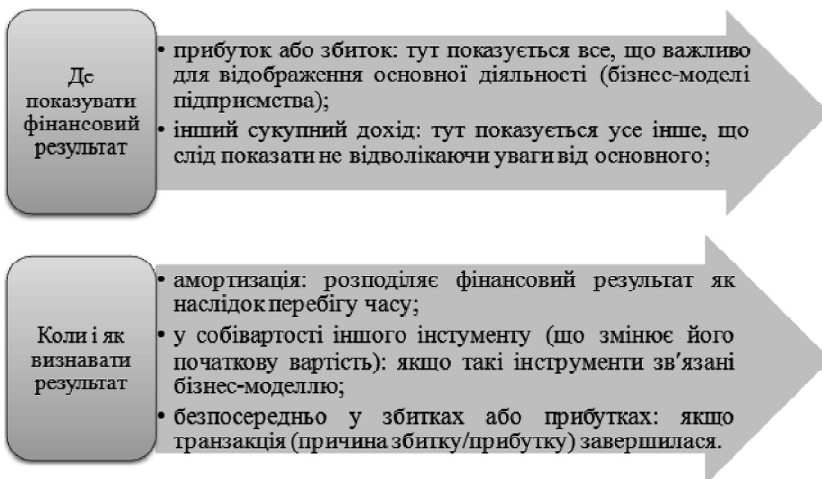

Рис. 1. Ключові питання відображення результатів діяльності підприємства

кої церкви проголошував: "...найбільш проклятим є лихвар, що продає час — дар Божий" [6]. Цей аргумент застосовується і в Ісламі для пояснення неприйняття відсоткових інструментів.

Але слід зважати, що і дохід підприємства у виробничій сфері також виникає за перебігом часу. Ще Адам Сміт стверджував, що "відсоток завжди є похідним доходом", а відтак і основа такого доходу — виробнича діяльність — ув'язана із часовим виміром [7, с. 44—50].

Основною рисою формування доходу у виробничій сфері порівняно із фінансовою сферою завжди є більша невизначеність, а відтак і ризиковість.

Рекомендовані стандартами визнання інструментів методика дійсно найкращим чином дозволяють врахувати ці аспекти. Ключові питання відображення результатів діяльності полягають у такому (рис. 1):

— де показувати фінансовий результат: у прибутку чи збитку як фінансовий результат інструментів, що обліковуються за амортизованою вартістю, і інструментів, що обліковуються за справедливою вартістю через прибуток і збиток, або через інший сукупний дохід;

— як визнавати фінансовий результат: одномоментно за фактом укладання

угоди; розподіляючи у часі, у фінансовому результаті іншого інструменту, у собівартості іншого інструменту.

Найбільш вдалий, на нашу думку, підхід до розв'язання вказаних завдань полягає у застосуванні у фінансовій звітності методу амортизації. Логіка використання цього методу означає не що інше, як розподіл у часовому просторі доходів, що формуються, за своєю економічною сутністю, за перебігом часу, але при цьому є

такими, що утворюються на підприємстві у фізичній грошовій формі у терміни (моменти часу), які визначені умовами угоди (контракту) або ustalеними звичаями ділового обігу. Такий метод обліку і закладена у ньому логіка математичних розрахунків цілком відповідає економічній суті доходу як категорії обліку: за будь-яким таким потоком платежів можна розрахувати ставку відсотку (вона називається ефективною ставкою відсотку [2, МСФЗ 9, Дот. А.].

Зазначимо, що такий інструмент є відсотковим, навіть якщо термін "відсоток" у документації відсутній. Ілюстрацією цього у фінансовій діяльності можуть бути ситуації набуття банківськими комісійними стягненнями суперечливого характеру. Так, наприклад, банки часто доповнюють кредитні угоди з підприємствами різними додатковими умовами і обмеженнями. Як то: зміни до умов угоди за дострокового погашення кредиту, зміни облікової ставки Національного банку України, зміни фінансово-економічного стану позичальника тощо. В разі виникнення певних умов або здійснення певних заходів, які можуть носити вимушений або об'єктивний характер, позичальник змушений оплачувати, по суті, сам факт виникнення цих певних обставин. За право здійснювати такі заходи банки стягують з позичальника комісійні платежі при укладанні кредитної угоди. Прикладами таких попередніх комісій є комісії за організацію позики, за фіксацію ставки відсотку, за право дострокового погашення у майбутньому та

Таблиця 2. Складові елементи розрахунку амортизації

Комісії, що є невід'ємною частиною ефективної ставки відсотка за фінансовим інструментом [2 МСФЗ 9, п. 5.4.2]	Комісії, що не є невід'ємною частиною ефективної ставки відсотка за фінансовим інструментом [2 МСФЗ 9, п. 5.4.3]
<p>- Комісії за видачу кредиту, одержані суб'єктом господарювання у зв'язку зі створенням або придбанням фінансового активу. Такі комісії можуть включати в себе компенсацію за діяльність на кшталт оцінки фінансового стану позичальника, оцінки та реєстрації гарантій, застави та інших заходів із забезпечення, ведення переговорів щодо умов інструмента, підготовку та опрацювання документів, а також здійснення операції. Ці комісії є невід'ємною частиною забезпечення участі в одержаному в результаті фінансовому інструменті;</p> <p>- комісії за надане зобов'язання видати позику, одержані суб'єктом господарювання, коли зобов'язання з кредитування не оцінюються згідно пункту 4.2.1(а) та існує ймовірність укладення суб'єктом господарювання конкретної кредитної угоди. Ці комісії розглядаються як компенсація за поточну участь у придбанні фінансового інструмента. Якщо строк дії зобов'язання спливає, а суб'єкт господарювання позики не надає, то комісія визнається як дохід після закінчення строку;</p> <p>- комісії, сплачені за видачу фінансових зобов'язань, що оцінюються за амортизованою собівартістю. Ці комісії є невід'ємною частиною забезпечення участі у фінансовому зобов'язанні. Суб'єкт господарювання відрізняє комісії та витрати, які є невід'ємними складовими ефективної ставки відсотка за фінансовим зобов'язанням, від комісій за видачу та операційних витрат, пов'язаних із правом надавати послуги, — наприклад, послуги з управління інвестиціями</p>	<p>- Комісії, що справляються за обслуговування позики;</p> <p>- комісії за надане зобов'язання видати позику, коли зобов'язання з кредитування не оцінюються згідно пункту 4.2.1(а), а укладення суб'єктом господарювання конкретної кредитної угоди є малоймовірним;</p> <p>- комісії за організацію синдикованої позики, одержувані суб'єктом господарювання, який організовує позику та не зберігає за собою жодної частини пакету позики (або зберігає за собою частину за тією самою ефективною ставкою відсотка за зівставний ризик, що й інші учасники)</p>

ін. Більшість таких комісій за правилами МСФЗ мають амортизуватися, тобто вони є, по суті, відсотковими доходами, які збільшують ефективну ставку за позикою (табл. 2).

Іншим прикладом висвітлення вимогами до обліку економічної сутності операцій є застосування обліку хеджування. Формальна специфікація відносин хеджування, визначення інструмента хеджування, об'єкта хеджування, характеру ризику, що хеджується, а також порядок оцінювання суб'єктом господарювання відповідності відносин хеджування вимогам ефективності хеджування [2, МСФЗ 9, п. 6.4.1(б)] має за мету забезпечення усвідомлення керівництвом підприємства і персоналом суті здійсненої економічної діяльності.

Завдання визнання хеджування полягає у забезпеченні сукупного відображення фінансових результатів об'єкта й інструмента хеджування. Об'єкт і інструмент хеджування можуть бути різними, як, наприклад, кредит і біржовий відсотковий дериватив. Але попри те, що правила визнання фінансових результатів по кожному із цих об'єктів і інструментів окремо відмінні, їх фінансові результати мають визнаватися одночасно. Кваліфіковані інструменти і об'єкти хеджування описані у пп. 6.2 і 6.3 МСФЗ (IFRS) 9 відповідно [2, МСФЗ 9, пп. 6.2, 6.3].

Подібні, але різноспрямовані фінансові результати, які мають перекривати один одного за процедурами хеджування, утворюють ефективне хеджування. За хеджуванням потоків платежів у рамках звітності а рїгогі визнається, що їх сума дорівнює нулю, і тому результати можливої облікової невідповідності виносяться за рамки прибутку і збитку до іншого сукупного доходу [2, МСФЗ 9, п. 6.5.11]. Ті ж частки фінансових результатів за об'єктом і інструментом хеджування, які знаходяться за рамками визнаних відносин хеджування, визначаються неефективністю хеджування і визнаються у прибутках і збитках як і будь-який інший результат регулярних операцій підприємства.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Формальна звітність часто-густо залишається поза уваги економістів і аналітиків. Управління підприємством здійснюється на базі управлінської звітності. До формальної звітності ставляться як до вимушеного обтяження. Ми знаходимо таку позицію легковажною і невиправданою. Бухгалтерська звітність, що побудована відповідно до принципів і вимог Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), розкриває живу сутність бізнесу як суб'єкта аналізу. Серед умовного переліку прикладних знань і навичок, які зумовлюють професійні компетентності аналітика, знання і розуміння принципів бухгалтерського обліку і побудови відповідної звітності значною мірою імплементовані у теоретичні конструкції політичної економії, розділу економіки, що розкриває філософську сутність господарської діяльності.

Напрями подальший досліджень мають полягати у площині удосконалення методів застосування діалектичної єдності категорій пізнання, що закладені до прин-

ципів організації обліку у з'ясуванні і поясненні сутності економічних відносин.

Література:

1. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16.07.1999 р. (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>
2. Міжнародний стандарт фінансової звітності (IFRS). URL: <https://mof.gov.ua/uk/mizhnarodni-standarti-finansovoi-zvitnosti>
3. Кругляк В., Курілов Є. Економічна сутність та ділова мета: чому їх наявність важлива у правилах ТЦУ? URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100019895-ekonomichna-sutnist-ta-dilova-meta-chomu-yikh-nayavnist-vazhliva-u-pravilakh-ttsu>
4. Остервальдер О., Ів Пиньє. Створюємо бізнес-модель. Київ: "Наш формат", 2017. 288 с.
5. Дипіаза С.А., Екклз Р.Дж. Будущее корпоративной отчетности. Как вернуть доверие общества. М.: Альпина Паблшер, 2003. 216 с.
6. Вовк Д. Вплив християнства на право держав європейської цивілізації: концептуальні засади осмислення. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7495/1/Vovk_25.pdf
7. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів. Київ: Наш формат, 2018. 736 с.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (Accessed 05 Jan 2022).
 2. Ministry of Finance of Ukraine (2021), "International Financial Reporting Standards", available at: <https://mof.gov.ua/uk/mizhnarodni-standarti-finansovoi-zvitnosti> (Accessed 05 Jan 2022).
 3. Kruglyak, V. and Kurilov E (2020), "The essence and business purpose: why their presence is important in the rules of TP?", Official publication of the State Fiscal Service of Ukraine "Bulletin, officially on taxes", [Online], vol. 34, available at: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100019895-ekonomichna-sutnist-ta-dilova-meta-chomu-yikh-nayavnist-vazhliva-u-pravilakh-ttsu> (Accessed 05 Jan 2022).
 4. Ostervalder, O. and Pyn'ie, I. (2017), Stvoriuiemo biznes-model [We create a business model], "Nash format", Kyiv, Ukraine.
 5. Dipiazza, S. A. and Jekklz, R. Dzh. (2003), Budushee korporativnoj otchjotnosti. Kak vernut' doverie obshhestva [The future of corporate reporting. How to regain public trust], Al'pina Pabliher, Moscow, Russia.
 6. Vovk, D. (2012), "The influence of Christianity law of European civilization: conceptual principles of understanding", Zahal'ni problemy pravovoi nauky. Visnyk, [Online], vol. 1 [68], available at: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7495/1/Vovk_25.pdf (Accessed 05 Jan 2022).
 7. Smith, A. (2018), Doslidzhennia pro pryrodu i prychny bahatstva narodiv [The Wealth of Nations], "Nash format", Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 19.01.2022 р.*